Gheorghe NEGRU

Redactor-şef revista "Destin Românesc", Chişinău
Editor-in-chief "Destin Românesc" magazine, Chişinău

Gheorghe Madan – agent al Imperiului Rus. "Agent personal" al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă*

Gheorghe Madan - Agent of the Russian Empire. "Personal agent" of the Besserabian governor. The Sergiu Cujbă case

This study reflects, based on National Archives of Moldova documents, some aspects of the activity of Gheorghe Madan who, upon his return to Bessarabia from Romania, in 1906, initially manifested himself as "personal agent" of Bessarabia's Governor and later, from September 1909 – as agent of the Police Department within the Ministry of Interior of the Russian Empire. Gh. Madan was involved, through the denunciations he made to the authorities, in the expulsion from Chişinău of Sergiu Cujbă, editor of the newspaper Basarabia; in the anti-Stere campaign of the conservative press of Romania; in the analysis of the assimilation processes in Bessarabia and of the increase in Romania's influence in the region etc. After advocating for a while the national rights of Bessarabian Romanians, Gh. Madan unexpectedly passes to the camp of those supporting the russification of Moldovans, thus contributing to the strengthening of the "colossus with clay feet" and to the undermining of the interests of his own nation.

Keywords: Gheorghe Madan, National Archives of Moldova, Russian Empire, Bessarabia

Institution's address: Str. V. Lupu, 81, ap.70, Chişinău, Republica Moldova

Personal e-mail: *destinromanesc@yahoo.com*

Revenit din România în Basarabia ca delegat al Expoziţiei Generale Române pentru Rusia, Gheorghe Madan s-a manifestat, iniţial, ca "agent personal" al guvernatorului Basarabiei. Aflăm aceasta din adresa "strict secretă" nr. 62 (din 11 iulie 1909) a locotenent-colonelului Afanasiev, şef al punctului de frontieră din or. Ismail, trimisă şefului Direcţiei de Jandarmi a guberniei Basarabia. "Guvernatorul Basarabiei, scria locotenent-colonelul Afanasiev, m-a rugat, prin adresa din 19 aprilie 1907, nr. 7651, să-l ajut pe agentul personal Gh. V. Madan, redactor şi editor al ziarului *Moldovanul*, editat la Chişinău, să treacă peste hotare. Rog să fiu informat dacă Madan este şi astăzi în această funcţie, căci, în caz contrar, trebuie să dau dispoziţie la punctul de frontieră încredinţat mie"[1].

Nu ştim exact din ce moment şi cât timp a activat Gh. Madan în "funcţia" de "agent personal" al guvernatorului Basarabiei. Putem doar presupune că şi-a început colaborarea cu autorităţile imperiale în 1906, după ce s-a întors din România, având, probabil, aceeaşi funcţie până la căderea ţarismului: din acest "serviciu" nu se putea pleca oricum şi oricând. Unul dintre momentele ce confirmă activitatea de agent a lui Gh. Madan este rolul lui în expulzarea lui Sergiu Cujbă în România. Militantul basarabean a oferit un interviu (publicat la 24 decembrie 1906) care atestă că la adunarea generală a *Societăţii de Cultură Moldovenească* din 10 decembrie 1906, acesta, proaspăt revenit din România, având funcţia de redactor la ziarul *Basarabia*, pledase pentru înfiinţarea cât mai urgentă, în Basarabia, a şcolilor moldoveneşti. "Întrebarea despre şcoală, spunea S. Cujbă, este pentru noi [un] lucru de viaţă şi de moarte. Toate popoarele îşi au şcolile lor, numai oropsitul popor moldovenesc stă de o parte şi nu poate să-şi crească însuşirile minunate cu care a fost dăruit. Dar în ziua de astăzi un popor care nu se ţine în rând cu celelalte în lupta culturală e menit să piară şi aşa va pieri şi poporul moldovenesc, dacă nu se vor lua măsuri hotărâtoare şi neîntârziate ca şcolile în Basarabia să fie o realitate"[2]. Era o viziune ce contravenea celei pe care o promovau o serie de vorbitori, inclusiv Gh. Madan, care se împotriveau deschiderii de şcoli moldoveneşti pe motiv că "nu sunt abecedare, profesori şi bani"[3]. În cadrul discuţiilor, S. Cujbă a replicat că "abecedare şi cărţi sunt de ajuns şi foarte bogate în ţările româneşti vecine, unde cultura e de zeci de ani"; că "profesori se angajează să stăruie să se trimită din România" şi că mijloace "se vor găsi, căci nu se îndoieşte de iubirea de neam a membrilor din societate". S. Cujbă a propus liste de subscripţie, serbări şi alte modalităţi de a strânge fonduri, iar când d. avocat Gavriliţă s-a arătat "gata să dea 50 ruble pentru şcoli", a anunţat cu tărie: "Iată ce

poate face pilda moldovenilor iubitori de neam..." şi a propus "să se facă chiar acum o subscripţie care într-adevăr adună câteva sute de lei..."[4]. În cadrul acelei adunări s-a hotărât ca, începând cu 1 ianuarie 1907, la Chişinău să se deschidă o şcoală moldovenească "ca o pildă pentru tot poporul"[5].

Sergiu Cujbă mai relata că "a doua zi dimineaţa, a fost chemat la şeful jandarmeriei, faimosul Vasilief, şi i s-a dat ordin ca, imediat, cu trenul de 8.25, fără să-şi îmbrăţişeze prietenii, fără să-şi întocmească interesele, să părăsească pentru totdeauna pământul basarabean, pentru că, în caz contrar, va fi trimis în Siberia. Orice opuneri, orice obiecţii, orice dovezi erau de prisos. "Am ordine superioare, îl informă sever şeful jandarmeriei, îmi fac datoria"... La gară, cu ochi umezi, l-au întovărăşit toţi prietenii şi n-a fost despărţire mai duioasă"[6].

Referindu-se la acelaşi eveniment din 10 decembrie 1906, guvernatorul A. Haruzin menţiona la 15 ianuarie 1907 într-o scrisoare "strict secretă" pe care o expedia directorului Departamentului de Poliţie, M.I. Trusevici: "Sus-numitul Cujbă, venit din România, luând cuvântul la şedinţa amintită, şi-a permis să propună în mod deschis un program de propagandă cu scopul de a insufla poporului idei românofile. În ziua următoare, informându-mă exact despre acest lucru de la persoane care merită toată încrederea, i-am propus lui Cujbă, prin intermediul Direcţiei de Jandarmi, să părăsească imediat teritoriul Basarabiei. Plecarea lui Cujbă în România s-a produs în aceeaşi zi..."[7].

Cu siguranţă, una dintre persoanele care, în opinia guvernatorului Basarabiei, "meritau toată încrederea" era Gh. Madan. În toamna anului 1909, deja agent cu acte în regulă al Departamentului de Poliţie, Gh. Madan, care activa sub pseudonimul *Zagranicinâi*, evoca în raportul nr. 414 celebra şedinţă din 10 decembrie 1906, mărturisind: "Societatea Moldovenească nu a dorit să se pronunţe împotriva politizării problemei culturii. Iar când în decembrie 1906, la adunarea generală a acestei societăţi, am vorbit împotriva cuvântării separatiste a agentului român, avocatul Cujbă, cuvintele mele au fost întâmpinate cu indignare. E destul să vezi cine erau atunci membrii *Societăţii Moldoveneşti* ca să înţelegi enorma importanţă a acelei manifestaţii"[8].

În articolul *Un mucenic naţional de contrabandă*, publicat în nr.1 al ziarului *Moldovanul* din 14. 01. 1907, semnat cu pseudonimul *Diplomat*, Gh. Madan, în intenţia de a scoate "basma curată" "înalta oblăduire a Basarabiei" şi de a restabili adevărata istorie a mişcării naţional-culturale a moldovenilor din Basarabia, denaturată, în opinia lui, de S. Cujbă în interviul deja citat, motivează repatrierea forţată a lui S. Cujbă prin "îndeletnicirile" acestuia "atât la gazeta *Basarabia*, cât şi în societate". "Mai zilele trecute, scrie Gh. Madan, unele gazete din Bucureşti (între care şi *Patriotul*, care trece drept gazetă personală a primului-ministru G. Cantacuzino), au fost pline – sub formă de interviev – de aiurelile unui domn Sergiu Cujbă, cinovnic al Băncii Populare din Bucureşti. Acest fruntaş basarabean (?!) – căci aşa se intitulează domnia sa – a stat câteva luni în Chişinău, şi deoarece îndeletnicirile sale atât la gazeta *Basarabia*, cât şi în societate au fost, pesemne, găsite de cei în drept – *negru pe alb* – incompatibile cu calitatea sa de supus şi funcţionar al unui stat strein; a fost poftit frumos să părăsească Basarabia. Odată ajuns peste Prut, *inimosul luptător*, lansează o pustie de articole în care, pe lângă că afirmă neadevăruri sfruntate şi cleveteşte înalta oblăduire a Basarabiei, face o istorie falsă, necinstită a mişcării culturale-naţionale a moldovenilor din Basarabia... Noi vroim să facem în Basarabia treabă; şi avem nevoie de ajutor cultural, nu de acea politică proastă, care se face de patruzeci de ani în România şi a cărei roade – bine le cunoaştem. Şi cum de nu ştiu fraţii noştri atâta lucru, că guvernul unei ţări poate să aibă multe neînţelegeri – mari şi mici – cu cetăţenii săi, şi el discută cu ei, îi ascultă; când însă vine *streinul* de se amestecă, atunci, orice guvern din orice ţară, nu stă de vorbă, ci îi arată scurt uşa – "afară"!"[9].

După cum se poate constata din raport şi din articol, Gh. Madan, deşi nu neagă că "avem nevoie de ajutor cultural", trece inopinat în tabăra adepţilor rusificării moldovenilor, identificând, ca şi faimosul P. Cruşevan, ideea deschiderii şcolilor moldoveneşti în Basarabia cu "separatismul".

"Cazul Sergiu Cujbă" demonstrează că, asemeni politicii cercurilor oficiale ale Imperiului Rus, activitatea lui Gh. Madan, "agentul personal" al guvernatorului Basarabiei ("ochii şi urechile Imperiului Rus"), nu putea să nu fie orientată spre menţinerea cât mai mult timp a moldovenilor din Basarabia în captivitatea ideilor imperiale şi a ignoranţei, spre stoparea procesului de dezvoltare culturală şi naţională, spre contracararea influenţei României şi a românismului modern.

Corespondenţa dintre ministrul de interne al Regatului Român şi diverse instituţii din ţară cu scopul de a se informa asupra cetăţeniei şi activităţii lui Gheorghe Madan

Rolul lui Gh. Madan în "cazul Cujbă", orientarea politică pro-imperială a articolelor publicate, începând cu 14 ianuarie 1907, în ziarul *Moldovanul,* erau evidente. Or, în timp ce se aflase în România, Gh. Madan a criticat politica promovată de Imperiul Rus în Basarabia, prezentându-se drept susţinător al intereselor naţionale ale românilor basarabeni. Observând că Gh. Madan şi-a schimbat comportamentul şi modul de gândire, membrii *Societăţii pentru Ajutorul Românilor din Basarabia Milcovul*, au adoptat în februarie 1907 următorul document: "Având în vedere că d. Gheorghe Madan a intrat în legătură cu nişte persoane din Basarabia, dușmănia cărora în contra dezrobirii naţionale şi civice este cunoscută; având în vedere că

acest domn stă în relaţii cu d. Vasilieff, colonel de jandarmi din Chişinău, *Societatea Românilor din Basarabia Milcovul* îl exclude din sânul său şi face cunoscut tuturor românilor despre această a sa hotărâre"[10].

Conducerea Societăţii şi-a făcut publică decizia, comunicând-o unor persoane publice importante din Basarabia şi România, inclusiv autorităţilor române. Astfel, la 26 februarie 1907, şeful poliţiei punctului de frontieră Ungheni, Gh. Eraclide, expedia ministrului de interne de la Bucureşti o telegramă confidenţială, comunicată şi primului-ministru, informând că "o societate din Bucureşti, intitulată *Societatea pentru Ajutorul Românilor din Basarabia Milcovul*, ne semnalează anonima pe Gheorghe Madan ca duşman al intereselor românilor. Numitul se servea până acum de paşaport românesc şi anume ultimul [cu nr.] 4217 din 29 decembrie 1905, eliberat [de] prefectura poliţiei capitalei. Ieri, 25 [februarie] anul curent, [s-a] prezentat la intrare cu paşaportul rusesc [nr.] 14 din 20 februarie 1907, eliberat [la] Chişinău, valabil [pentru] mai multe treceri ce se dă numai la bogătaşi şi, cum [documentul] nu era vizat [de] Consulatul român [de la] Odesa, i-am refuzat trecerea şi rog [să] ordonaţi: dacă prezentându-se şi cu paşaportul vizat nu ar fi bine să-i refuzăm intrarea, dându-se ordine şi la celelalte frontiere"[11].

La 27 februarie şi respectiv la 5 martie 1907, Ministerul de Interne, Direcţiunea Administraţiei Generale a Personalului şi Poliţiei Generale, Serviciul Poliţiei Generale şi Statisticii îi trimite prefectului poliţiei capitalei copia telegramei primite de la şeful poliţiei punctului de frontieră Ungheni şi copia deciziei Societăţii *Milcovul*, solicitându-i "relaţiuni" cu privire la Gh. Madan[12]. Prefectul poliţiei capitalei, R. Voinescu, care deja fusese informat direct de la sursă despre excluderea lui Gh. Madan din rândurile membrilor Societăţii *Milcovul*, se afla în posesia unui "Interogator [din 17 martie 1906] pentru stabilirea identităţii individului George Madan". Din acest document, copia căruia fusese expediată şi ministrului de interne, aflăm că Gh. Madan, de naţionalitate român, era supus rus; a învăţat la Seminarul Teologic din Chişinău(?!), a absolvit Conservatorul de Declamaţii din Bucureşti; cunoştea limba rusă, română, bulgară, franceză; ocupaţia lui principală era cea de funcţionar, dar activa şi ca publicist, şi ca artist dramatic. A intrat în România clandestin, în 1901(?!), pe la punctul Ungheni, ca refugiat politic. Avea paşaport românesc, nr. 6651, eliberat de Ministerul de Domenii în baza ordinului nr. 62331 din 1905, emis la 29 decembrie 1905 de către prefectura capitalei[13].

Răspunzând la scrisoarea din 10 martie 1907 (nr. 12343) a ministrului de interne, la 16 martie 1907, prefectul poliţiei capitalei comunica în raport (nr. 19755) următoarele: "Gh. Madan, actualmente, nu se află în capitală. Paşaportul [e]liberat de această prefectură, a fost dat în baza ordinului de numire ca delegat al Expoziţiunii Generale pentru Rusia al Ministerului de Domenii nr. 62331/905. Numitul, după cum rezultă din interogatorul aflat la dosarul nr. 3029 al Biroului de Informaţiuni, a intrat în ţară prin punctul Ungheni, în mod clandestin"[14].

La 21 martie 1907, prin adresa nr. 15503, ministrul de interne solicită ministrului afacerilor străine să binevoiască "a mijloci pe cale diplomatică spre a se verifica dacă numitul Madan mai este supus rus"[15]. Iar la 16 aprilie 1907, primeşte de la prefectul judeţului Iaşi o scrisoare confidenţială (nr. 5087) cu următorul conţinut: "Domnule Ministru, Dl Şef [al] Poliţiei punctului Ungheni din acest judeţ, [i]mi comunică prin raportul nr. 167 că a avut onoarea a semnala în mai multe rânduri acelui onor. Minister continuele treceri prin acel punct a unui individ Gheorghe Madan, pe care ni-l arată că ar milita contra intereselor românilor. Întrucât din rapoartele dlui şef [al] poliţiei din Ungheni se constată că acest individ ce intră în ţară prin diferite puncte, nutreşte scopuri suspecte, am onoare a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiţi a ordona tuturor punctelor de frontieră să nu mai permită numitului intrarea în ţară.

Binevoiţi, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea prea distinsei mele consideraţiuni"[16].

La 26 aprilie 1907, ministrul de interne expediază ministrului afacerilor străine încă o scrisoare (nr. 25169), furnizându-i toate informaţiile parvenite până la acel moment la minister (şi relatate de noi mai sus) pentru a fi verificate: "Mai înainte de a lua vreo măsură faţă de acest Madan, menţiona ministrul de interne la finele scrisorii, am onoarea a vă ruga, Dle Ministru, să binevoiţi a dispune ca prin oficiile noastre consulare din Basarabia să se caute a se lua informaţiuni asupra lui şi a ni le comunica nouă la timp"[17].

Prin adresa nr. 9149 din 9 mai 1907, ministrul afacerilor străine comunică următoarele: "Domnule Ministru, drept răspuns la adresa D[omniei] Voastre nr. 15503 din 21 martie a.c., am onoarea a Vă informa, pe baza unui raport ce primesc acum de la consulatul nostru de la Ismail, că, după cum reiese din aici-alăturatul certificat trimis de Isprăvnicia din Chişinău, numitul George Madan este într-adevăr născut în satul Truşeni (Basarabia), din părinţii Vasile Gheorghe Madan, acum decedat, şi Maria Constantinovici-Madan, născută Hasdeu. În ceea ce priveşte informaţiunile ce aţi binevoit a-mi comunica prin adresa Dvoastră nr. 25169 din 26 aprilie tr[ecut], le-am comunicat consulatelor noastre din Odesa şi Ismail şi îndată ce voi avea vreun răspuns, nu voi întârzia a vi-l transmite"[18].

La 14 iunie 1907, prin adresa confidenţială nr. 12050, ministrul afacerilor străine comunica ministrului de interne: "Referindu-mă la adresa Dvoastră cu nr. 25169 din 26 aprilie a.c., am onoarea a Vă comunica următoarele informaţiuni ce le-am putut căpăta de la Consulatul nostru General din Odesa în privinţa numitului Gheoghe Madan. Acest individ face parte din Societatea aşa-zisă *Liga Adevăraţilor Ruşi*. Această ligă e

antisemită şi reacţionară. Scopul ei e de a duce o luptă înverşunată contra evreilor şi inteligenţiei, mai cu seamă în contra studenţilor. Sus-numitul ar fi fost exclus din Societatea *Milcovul* pentru motivul că e membru al susmenţionatei ligi. Are un frate care aparţine poliţiei din Chişinău, ceea ce a contribuit a face să se suspecteze sentimentele lui naţionaliste.

Aducând cele ce preced la cunoştinţa D[omniei] Voastre, Vă rog, să primiţi, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni"[19].

Nu ştim ce decizii a adoptat ministrul de interne al Regatului Român ca reacţie la cu propunerile şefului poliţiei punctului Ungheni de a-i suspenda lui Gh. Madan dreptul de intrare în România, pentru că, din păcate, dosarul ANRM, din care am preluat documentele, nu conţine răspunsul la această întrebare. Îl găsim, însă, în alte surse. De exemplu, prin raportul secret nr. 22 din 17 iunie 1907, guvernatorul Basarabiei, A. Haruzin, îl informa pe I. Knoll, funcţionar al cancelariei ministrului de interne de la Sankt-Petersburg că ziarul *Moldovanul* este atât de "indezirabil pentru partidele naţionaliste româneşti, încât:

1) nu este admis în România;

2) redactorului Madan, administraţia românească i-a interzis intrarea în România"[20].

O altă sursă, mult mai credibilă decât raportul guvernatorului A. Haruzin, este însăşi scrisoarea din 19 iulie 1910 a lui Gh. Madan către ministrul de interne de la Bucureşti, în care acesta, invocând interdicţia de "acum câţiva ani" a demnitarului din România, roagă să i se permită "venirea... pentru câteva zile în ţară". "Domnule Ministru, scrie Gh. Madan, la 30 şi 31 august se va ţine la noi în Chişinău licitaţie pentru darea în posesie (arendă) a moşiilor Spiridoniei din Basarabia. Noi, o seamă de basarabeni, am pus la cale ca aceste moşii să fie luate în arendă de către obştile săteşti cu ajutorul băncilor populare. Vroim să înlăturăm mijlocitorii ovrei sau greci, care, de obicei iau moşiile c-un preţ şi le dau apoi ţăranilor noştri moldoveni cu două. Adunarea obştilor a hotărât ca o delegaţie să plece peste o săptămână la Iaşi, pentru a lua informaţiuni. Între altele, acest sfat m-a ales şi pe mine şi mă roagă din răsputeri să merg şi eu, subsemnatul, în România, ca unul ce cunosc bine ţara şi graiul.

Dar deoarece Consulatul Român din Odesa încă de acum câţiva ani mi-a făcut cunoscut că nu-mi vizează paşaportul, căci ministerul a dat ordin ca să mi se interzică intrarea în ţară, apoi Vă rog respectuos, Domnule Ministru, să binevoiţi a-mi răspunde, dacă nu aţi putea face o excepţiune pentru cazul de faţă, permiţându-mi venirea în fruntea delegaţiunei basarabene pentru câteva zile. Ştiu că venirea mea în ţară nu e atât de necesară şi delegaţiunea şi făr[ă] de mine va putea căpăta toate informaţiunile; şi dacă am îndrăznit a insista pe lângă Dv., Domnule Ministru, e că mă roagă şi pe mine vrăjmaşnic de stăruitor o seamă de preoţi şi mireni.

Primiţi, Vă rog, asigurarea osebitei mele stime şi consideraţiuni"[21].

Din relatările de mai sus, reiese clar că ministrul de interne al Regatului Român a decis, probabil în baza scrisorii din 14 iunie 1907 a ministrului afacerilor străine, să nu-i mai permită lui Gh. Madan intrarea în ţară. Cauza interdicţiei nu era însă orientarea ziarului *Moldovanul*, după cum insinua A. Haruzin în raportul din 17 iunie 1907, ci "scopurile suspecte" antiromâneşti urmărite de Gh. Madan, condamnat pentru legături cu jandarmeria ţaristă de colegii de la Societatea *Milcovul*. Nu redactorului, ci agentului Gh. Madan i s-a interzis intrarea în România. În corespondenţa demnitarilor români nu întâlnim nici o referire la funcţia sau activitatea de redactor la ziarul *Moldovanul* a lui Gh. Madan. A. Haruzin a inventat legătura dintre activitatea de redactor şi interdicţia de intrare în România a lui Gh. Madan, pentru a accentua importanţa ziarului *Moldovanul* (pe care îl concepuse şi îl patrona) în lupta de combatere a României şi românismului; pentru a convinge conducerea ministerului de interne de la Sankt-Petersburg să finanţeze şi în continuare publicaţia.

În pofida interdicţiei de a intra în România, Gh. Madan continua să viziteze ţara. Aflăm acest lucru din notele informative ale agenţilor de la Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale a Regatului Român. Într-o notă din 17 septembrie 1908, agentul special nr. 5 relata: "Am onoarea a raporta că astăzi... am întâlnit pe Calea Victoriei pe Gheorghe Madan, supus rus, membru al *Ligii Adevăraţilor Ruşi* şi fost membru al Societăţii *Milcovul* de sub preşedinţia Dlui Z. Arbore. Numitul se află [în] strânse legături cu Andrei Dumitrescu Bulatoff, rus, restaurator în str. Regală nr. 3, cunoscut revoluţionar"[22].

Rezoluţia, notată probabil de şeful Direcţiei Poliţiei şi Siguranţei Generale, stipula ca Gh. Madan să fie dat "în urmărire şi supraveghere". Despre rezultatele supravegherii, aflăm dintr-o notă din 23 septembrie 1908 a agentului nr. 60: "Am urmărit pe Gheorghe Madan, despre care tratează nota precedentă anexată, nu şi pe care-l cunosc, şi m-am încredinţat că în ziua de 18 curent a luat dejunul la restaurantul Andrei Dumitrescu din strada Regală. Din acea zi şi până [i]eri 22 curent nu s-a mai văzut prin capitală, nu au fost la nici un hotel, probabil că timpul cât au stat în capitală a stat la Zamfir Arbure (presupunerea, în opinia noastră, nu este întemeiată, deoarece Zamfir Arbore a votat pentru excluderea lui Gh. Madan din Societatea *Milcovul* şi, de fapt, pentru întreruperea relaţiilor cu el - n.a.), unde a mai stat şi cu altă ocaziune, când a mai stat aci în capitală. El adeseori se ducea şi la Ploieşti, fiind prieten cu Gherea. Are statură înaltă, mustaţă rasă, părul mare, acum când au fost în capitală purta pălărie mare italienească, fiind îmbrăcat cu un pardesiu verzui"[23].

Într-un raport din 14 octombrie 1908, acelaşi agent

relata: "De la ultima notă precedentă din expirata lună şi până astăzi am fost în supraveghere asupra lui Gheorghe Madan pe care-l cunosc personal şi m-am încredinţat că numitul nu s-a mai prezentat prin capitală până astăzi"[24].

Cum a reuşit să intre Gh. Madan în România în situaţia când, încă în iunie 1907, ministrul de interne a decis să nu-i permită trecerea? Chiar dacă admitem că Gh. Madan a intrat clandestin, cum a făcut-o şi în 1901 şi, probabil, în alte rânduri, situaţia nu devine cu nimic mai clară.

Implicarea în campania anti-Stere a presei conservatoare din România

La 9 august 1909, ziarul Partidului Conservator *Evenimentul* din România publica articolul *Dl C. Stere ca avocat. Afacerea zemstvoului.* Articolul marca începutul unei campanii, care a durat vreo trei luni, împotriva oponentului politic al conservatorilor, C. Stere, preşedintele filialei Iaşi a Partidului Naţional Liberal (PNL) şi unul dintre potenţialii pretendenţi la postul de ministru în noul guvern liberal. Pentru a-l discredita în faţa opiniei publice din România, ziarul *Evenimentul* a readus în discuţie un caz judiciar demult soluţionat. Este vorba de procesul prin care Comitetul Executiv al Zemstvei din Basarabia încerca să-şi aproprieze două moşii din judeţul Dorohoi, lăsate moştenire de multimilionarul basarabean Kalmuţki, C. Stere fiind angajat în calitate de avocat. Gazeta *Evenimentul* îi imputa acum că ar fi manifestat incorectitudine şi neglijenţă în timpul procesului, care au condus la depăşirea termenelui de judecare a cazului[25].

C. Stere răspunde la articol în paginile oficiosului liberal *Viitorul* din 13 august 1909, respingând, punct cu punct, toate învinuirile şi demonstrând că termenele au fost depăşite din vina Guvernului Regatului României, care nu a eliberat la timp autorizaţia pentru începerea procesului[26]. Intentând procesul în iunie 1905, C. Stere a renunţat în decembrie 1906, „prin bună înţelegere cu Zemstva" din Basarabia, la mandatul de avocat, deoarece, fiind denunţat de P. Cruşevan şi Gh. Madan autorităţilor ţariste ca instigator, era mereu urmărit. În acelaşi timp, alegerile în Consiliul Executiv al Zemstvei din Basarabia au dat câştig de cauză forţelor politice reacţionare, susţinute de P. Cruşevan şi Gh. Madan, iar noul preşedinte ales al Consiliului nu-l agrea[27]. Un an mai târziu, la 8 noiembrie 1907, ca urmare a campaniei din ziarele editate de P.Cruşevan şi Gh. Madan, Zemstva l-a reclamat Consiliului de disciplină al baroului de avocaţi din Iaşi pentru neglijenţă în timpul procesului. Pentru a pune punctul pe „i", Stere a propus conducerii Zemstvei "un arbitraj" şi, în dependenţă de rezultat, obligându-se să "restituie toate sumele încasate şi să plătească, eventual, toate daunele". Zemstva, însă, a renunţat la luptă şi decanul baroului din Iaşi a declarat plângerea Comitetului Executiv al Zemstvei din Chişinău ca fiind neîntemeiată[28].

La 9 septembrie 1909, ziarul *Epoca*, un alt organ al Partidului Conservator, publica la rubrica *Afacerea Stere, Scrisoarea unui român basarabean*, semnată *George V. de Madan.* Implicarea agentului şi cenzorului Gh. Madan în campania declanşată de presa conservatoare din România nu a fost decât o continuare a campaniei din Basarabia, iniţiată de acesta în 1906. Caracterizat de presa conservatoare ca un "cunoscut publicist", Gh. Madan a încercat să combată argumentele lui C. Stere, susţinând că: "În apărarea sa împotriva învinuirilor de necorectitudine ce i se aduc relativ la purtarea sa de avocat al Zemstvului Basarabiei, domnul profesor C. Stere amestecă şi numele meu. D-sa afirmă că răposatul P. Cruşevan şi subsemnatul am fi dus campanie împotriva d-sale în ziarele noastre basarabene: *Drug* şi *Moldovanul* şi că această campanie ar fi fost unul din motivele care l-ar fi determinat să abandoneze procesul. În ce priveşte persoana mea, ţin să declar într-un mod categoric că nici în ziarul meu *Moldovanul*, nici în alte ziare din Rusia n-am dus niciodată nici o campanie. De altfel, eu am scos primul număr al ziarului *Moldovanul* la 14 ianuarie 1907, iar d. Stere, după propria sa mărturisire, a încetat a mai fi avocat al Zemstvului la începutul lui decembrie 1906"[29].

Negând şi alte acuzaţii ale lui C. Stere, Gh. Madan conchide: "Am ţinut să restabilesc aceste adevăruri, spre a constata la ce fel de mijloace de apărare recurge d. Stere şi ce bază se poate pune pe ele"[30].

Gh. Madan încurca în mod deliberat ţele. Evocând cazul Kalmuţki, C. Stere a relevat două etape distincte ale campaniei ce se organizase împotriva lui: prima – anul 1906 – când P. Cruşevan şi Gh. Madan l-au denunţat autorităţilor imperiale civile şi jandarmereşti ca instigator; a doua – anul 1907 – când Zemstva din Basarabia, în urma campaniei din ziarele publicate de P. Cruşevan şi Gh. Madan, a făcut reclamaţie către Consiliul de disciplină al baroului avocaţilor din Iaşi.

În ianuarie 1906, P. Cruşevan scria în ziarul *Drug* despre crearea "sub înrâurirea discursurilor seducătoare ale unui emisar românesc" (era vizat C. Stere) a "nu ştiu ce cerc"[31], iar "agentul personal" al guvernatorului Basarabiei, care într-adevăr încă nu publica ziarul *Moldovanul,* onorându-şi datoria faţă de patria imperială, l-a denunţat, pur şi simplu, pe C. Stere autorităţilor, exact cum procedase şi cu Sergiu Cujbă.

Într-un comentariu la afirmaţiile făcute de Gh. Madan în ziarul *Epoca* din 9 septembrie 1909, apărut în gazeta *Viitorul* cu autorizarea lui C. Stere, se menţionează: "Citim în *Epoca* o scrisoare a dlui Madan, "cunoscut publicist". În adevăr e foarte cunoscut. A fost exclus din Societatea Românilor Basarabeni ca spion rus şi actualmente face pe cenzorul literaturii româneşti pentru Basarabia (vezi corespondenţele dlui Al. Nour din *Viaţa Românească*)... E adevărat că d. Madan n-a dus campania împotriva dlui Stere pe tema procesului Kalmuţki. D-sa combătea pentru "ordine",

împotriva "ideilor subversive", "revoluţiunii", "separatismului" etc."[32].

Cu o impertinenţă caracteristică agenţilor imperiali, Gh. Madan răspunde prin altă scrisoare, publicată în ziarul *Voinţa naţională* (?!) din 11 septembrie 1909 (nr.7256), intitulată *Un răspuns "Viitorului"* (scrisă în or. Bucureşti şi semnată, ca şi prima, *G. V. de Madan*): "Cred că, după trei ani de îndurare, nu mi se va tăgădui dreptul de a soma pe autorul acelui comunicat să documenteze imediat: Când, unde şi din ce societate a românilor basarabeni am făcut parte? Cum se numeşte acea societate, unde îşi are sediul, din cine se compune, în ce constă activitatea acestei societăţi în Basarabia, pentru ce, pe baza căror acte, cu iscăliturile cui am fost exclus ca spion rus. Să mi se arate ce am renegat, pe cine am spionat, pe cine am trădat; cine din Basarabia a suferit de pe urma mea: a cui libertate personală a fost violată, a cui carieră a fost zdrobită sau stingherită? Cine dintre românii din Basarabia a fost, din cauza mea, pus în imposibilitate de a desfăşura vreo activitate culturală moldovenească în Basarabia?...

În ce priveşte fraza maliţioasă, că "actualmente fac pe cenzorul literaturii româneşti pentru Basarabia" – corectez: Nu fac, ci sunt cenzorul întregului imperiu pentru toate ediţiunile româneşti...

D. Stere recunoaşte că a afirmat un neadevăr, susţinând că aş fi dus în contra d-sale campanie alături de răposatul P. Cruşevan pe tema procesului Kalmuţki, dar în faptul că eu am combătut pentru "ordine", împotriva "ideilor subversive", "revoluţiunii", "separatismului" d-sa a văzut o campanie împotriva sa, a ideilor sale, a activităţii sale politice în Basarabia. Iau act de această adorabilă declaraţiune, făcută în coloanele ziarului personal al primului-ministru şi ministru de externe al României..."[33].

Ripostând lui Gh. Madan, ziarul *România Muncitoare* (nr.28) din 21 august (?!) 1909, "organ socialist", publică un articol (pe antetul copiei acestui articol, executată în cadrul Direcţiunii Poliţiei şi Siguranţei Generale, Biroul Presei şi Interpreţilor al Ministerului de Interne din Regatul Român, este indicată greşit data publicării ziarului; din păcate, consultarea colecţiilor de ziare din acea perioadă şi precizarea datei nu este posibilă la etapa actuală) cu un titlu sugestiv: *Un agent provocator!* (la fel de edificatoare sunt şi subtitlurile: *Obrăznicia unui agent provocator; Scurtă biografie a lui; Agent provocator sfidând Guvernul; "Epoca" dlui Filipescu; Organul agentului provocator; Halul Guvernului*) în care se face o analiză pertinentă, în opinia noastră, a afirmaţiilor cenzorului din Basarabia şi a legăturilor lui cu unele autorităţi suspuse din România. Iată textul acestui articol:

"În polemica ce s-a ivit şi despre care am vorbit la vreme, cu privire la rolul jucat de d. Stere în procesul Zemstvoului basarabean pentru moştenirea Crupenschi (KIalmuţki – n.a.), a intervenit un personagiu, a cărui reputaţie de agent al poliţiei ruseşti e bine stabilită şi a intervenit într-un mod care, cu totul în afară de cazul dlui Stere, trebuie să pună lumea pe gânduri!... Căci se pare că nu numai bieţii refugiaţi ruşi, sunt la cheremul agenţilor poliţiei ruseşti, dar chiar şi Guvernul României independente.

La intervenţia insolită a agentului acestuia rusesc, *Viitorul* a răspuns calificându-l drept spion şi arătând că ocupă în Basarabia rolul de cenzor al literaturii româneşti. Agentul care găsise odată adăpost pentru proza sa, l-a găsit şi a doua oară, de astă dată însă într-o formă care arată că politicienii ca d. Nicu Filipescu, când e vorba să lovească într-un adversar, nu cunosc absolut nici un fel de scrupul şi sunt gata să pună în joc chiar demnitatea Guvernului ţării.

Agentul poliţiei ruseşti în chestiune este un domn Madan, de Madan cum îi zice astăzi. Acest "de" se vede că i-a zăpăcit pe boieri, căci altfel trebuiau să-şi amintească de timpurile când acest domn a debutat ca chelner în restaurantul gării Ploieşti, apoi ca "martir" al cauzei româneşti din Basarabia în Bucureşti. Mai târziu, d. Madan a intrat în Conservator, de unde a debutat pe scena Teatrului Naţional, ca al 16-lea statist în nu ne mai amintim ce dramă şi ca culegător de poezii populare din Basarabia. Acestea, apărute în *Biblioteca pentru toţi*, erau iscălite pur şi simplu Madan şi nu "de" Madan, nobilitatea aceasta fiind probabil de dată mai recentă şi anume de când numele simplu nu mai avea un răsunet cinstit.

În urmă am putut afla din Basarabia, că ex-revoluţionarul şi ex-refugiatul Madan e o *persona grata* la gubernatorul rusesc, că a scos gazete în colaborare cu renegatul Cruşevan şi că a fost numit cenzor pentru literatura românească... Oricine ştie ce însemnează aceasta, însemnează călău al orişicărei încercări de a menţine naţionalitatea românească a moldovenilor din Basarabia.

Ei bine, acest domn care a reapărut acum în capitală, nu se ştie cum şi de ce, a găsit o redacţie a unui ziar de partid care să dea ospitalitate unei scrisori a sa, în care scrie între altele:

"În ce priveşte fraza maliţioasă, că actualmente fac pe cenzorul literaturii româneşti pentru Basarabia, – corectez: – Nu Fac, ci Sunt cenzorul întregului imperiu pentru toate ediţiunile româneşti ce se tipăresc în Rusia sau vin din alte ţări pe cale legală – demnitate de onoare, de răspundere şi încredere în patria mea. Şi un ziar al guvernului românesc, n-are dreptul (nu vorbesc de interes) de a vorbi nerespectuos de această demnitate oficială a unei ţări străine, cu care se afirmă că România se află în raporturi de bună vecinătate; chiar dacă această desconsideraţie s-ar baza pe autoritatea tuturor Nourilor internaţionali-socialişti din Basarabia, antreprenori de naţionalism sistem Stere".

În aceste rânduri e cuprinsă o îndrăzneaţă sfidare a Guvernului românesc, căruia i se porunceşte tăcere, şi i se cere ca să impute unui ziar al său de a nu spune unui spion spion, de vreme ce funcţia de spion e în Rusia o funcţiune onorabilă. Căci am mai spus-o şi repetăm:

cenzor însemnează instrument ţarist pentru înfrângerea orişicărei încercări de cultură, în acest caz românească. De altfel, cum se vede, ex-martirul îşi face o fală din faptul că e cenzor, şi nu numai pentru Basarabia, dar pentru tot imperiul rusesc, al literaturii româneşti... Mentalitatea aceasta arată cine e omul.

Dar d. "de" Madan nu se opreşte aici. El merge mai departe şi scrie, iar *Epoca* (după cum rezultă din acest articol, dar şi din documentul pe care îl publicăm mai jos, scrisoarea lui Gh. Madan din 11 septembrie 1909 a fost, totuşi, tipărită, ca şi cea din 9 septembrie, în ziarul *Epoca*; este vorba, aşadar, de încă o greşeală a funcţionarilor de la Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale – n.a.) reproduce cu aldine mari:

"Vrasăzică un membru important al unui partid de guvernământ, actualmente la guvern, din România, prin ziarul oficios al guvernului declară că activitatea politică a unui cetăţean rus (de origine moldovean, iar nu grec) în Rusia, dacă acest cetăţean combate pentru "ordine", împotriva "ideilor subversive", "revoluţiunii", "separatismului", o consideră ca menită să-l acopere de oprobriu şi să-l compromită pe acest cetăţean al imperiului rus. Bun !...".

"Ideile subversive" şi „separatismul" sunt, se înţelege, şi tendinţele naţionale româneşti. Aceste rânduri conţin, la rândul lor, o provocaţiune! ...Am ştiut că Guvernul român tolerează în ţara noastră o poliţie rusească! Am denunţat de repetate ori opiniei publice isprăvile acestei agenţii de spionaj ruseşti! Am arătat că ea se bucură de concursul autorităţilor noastre. Dar cel puţin aceşti agenţi se ţineau în rezervă, nu se atingeau decât de nenorocitele victime ale ţarismului care căutau azil în ţara noastră! Cazul Madan, însă, este o provocaţiune la adresa Guvernului însuşi, o sfidare a acestuia, care arată că agenţii poliţiei din Petersburg ne socotesc ca pe un fel de gubernie rusească... Vom vedea ce va face Guvernul acesta care se laudă atâta cu puterea şi independenţa sa faţă de ingerinţele străine...

Dar mai trebuie să facem o observaţie înainte de a încheia... *Epoca* este o gazetă care face paradă de naţionalism, este gazeta unui partid care reclamă pentru dânsul monopolul cinstei morale... Cum a putut această gazetă să dea ospitalitate unei asemenea scrisori prin care autorul se declară singur şi-şi face chiar o fală din aceasta, – agent al guvernului rusesc, cenzor al literaturii româneşti, combatant al ideilor subversive, separatiste şi pentru ordine... ştii, ordinea moscovită... Explicaţia acestui fenomen care constituie o adevărată ruşine, este numai că în dorinţa de a lovi într-un adversar politic, d. Nicu Filipescu, "furiosul Randy" cum i-a zis d. Stere, a acordat ospitalitatea gazetei sale chiar unui "de" Madan şi a permis ca acesta să sfideze Guvernul, care, oricât l-am combate înăuntru, este în afară Guvernul ţării româneşti"[34].

A reacţionat prompt la insinuările lui Gh. Madan şi Comitetul Societăţii *Milcovul* care, la 11 septembrie 1909, îi scria lui Nicolae Filipescu, directorul ziarului *Epoca*, următoarele: "Mult Onorate Domn, *Societatea de Ajutor a Românilor din Basarabia Milcovul*, în şedinţa sa extraordinară de la 11 septembrie a. c., a votat în unanimitate blam ziarului *Epoca* care a crezut de demnitatea sa să-i dea loc în coloanele sale unei scrisori iscălite de individul Gheorghe fiul lui Vasile Madan din Truşeni, judeţul Soroca din Basarabia şi care se iscăleşte "de" Madan.

Societatea Românilor din Basarabia Milcovul declară că individul Gheorghe Madan, fiul lui Vasile Madan din Truşeni, a fost bursier al Societăţii *Milcovul*, pe când era elev la liceul Sf. Sava până la clasa V, că la somaţiunea acestui individ, publicată în ziarul *Epoca*, unde individul sus-numit, într-un mod obraznic îşi permite a întreba unde este sediul societăţii care l-a ajutat şi al cărei bursier a fost, din cine se compune această societate şi în ce constă activitatea ei în Basarabia, răspunde d-lui Nicolae Filipescu, directorul responsabil al ziarului *Epoca*: la toate aceste întrebări nu se poate răspunde unui ziar care are relaţii cu un individ ca sus-numitul Madan.

Societatea Românilor din Basarabia Milcovul a fost întemeiată de repausatul marele basarabean Bogdan Petriceicu Haşdeu, care a fost întâiul ei preşedinte până la moartea sa. După ce a repausat marele basarabean, în fruntea Societăţii *Milcovul*, ca preşedinte, se află venerabilul nostru membru Ion G. Bibicescu. Personal şi într-un mod cu totul intim onoratul D-l Nicolae Filipescu poate avea deslușiri în privinţa societăţii într-o convorbire intimă cu actualul său preşedinte.

Societatea *Milcovul* a îndepărtat din sânul său pe individul Gheorghe Madan, fiul lui Vasile Madan din Truşeni, pe temeiul unui act (scrisoare) scris şi iscălit de către Niculai Vasilievici Madan de la 15 martie 1907 (este vorba de o greşeală, or la sfârşitul lunii februarie 1907 Gh. Madan deja nu mai era membru al societăţii – n.a.), care act se păstrează în arhivele societăţii.

Societatea *Milcovul* menţine verdictul său în ceea ce priveşte pe Gheorghe Madan şi-l declară de trădător al neamului, rugând întreaga presă românească atât din ţară cât şi de peste hotare de a tipări în coloanele ziarelor această hotărâre a Societăţii Românilor din Basarabia...

P.S. D-nul C. Stere, pe care individul Gheorghe Madan îl atacă în ziarul *Epoca* nu face şi n-a făcut niciodată parte din Societatea *Milcovul*, ceea ce regretă sus-numita Societate a Basarabenilor, care ar fi măgulită de a-l număra printre membrii săi"[35].

Implicarea lui Gh. Madan în campania anti-Stere din România constituie un exemplu edificator de conlucrare a agenţilor imperiali din Basarabia cu o anumită parte a presei conservatoare din România (şi, direct sau indirect, cu unii politicieni conservatori) atunci când exista o convergenţă a intereselor. Campania antisteristă a presei conservatore din România, declanşată în 1909, este o continuare a campaniei duse împotriva lui C. Stere de către agenţii

imperiali din Basarabia în 1906-1907. Ziariştii conservatori din România au preluat, pur şi simplu, argumentele din reclamaţia Zemstvei guberniale basarabene din noiembrie 1907, inspirată de agenţii ţarişti P. Cruşevan şi Gh. Madan, pe care le-au utilizat ca pretext pentru defăimarea şi lichidarea politică a lui C. Stere. Utilizând abil conflictul de interese politice şi lupta politică din România, autorităţile Imperiului Rus au depus toate eforturile, inclusiv implicarea lui Gh. Madan în campania de denigrare a lui C. Stere din 1909, pentru a împiedica intrarea lui C. Stere – adversar deschis al autocraţiei ţariste – în guvernul român (Gh. Madan, într-un raport scris în perioada 24 septembrie - 7 noiembrie 1909, prezentat şefului Direcţiei de Jandarmi a guberniei Basarabia, mărturisea: "În România există un curent puternic care se pronunţă pentru o agitaţie activă în Basarabia. Reprezentantul acestui curent, C. Stere, este deja a treia oară împiedicat să capete portofoliul ministerial. În continuare lucrul acesta nu mai este posibil, iar el are mulţi adepţi în Basarabia"[36]). Conlucrarea autorităţilor imperiale cu unele cercuri politice influente din România explică de ce Gh. Madan, în pofida deciziei ministrului de interne, din iunie 1907, de a-i interzice intrarea în România, era prezent în această ţară şi în anul 1908, şi în 1909.

Agent al Departamentului de Poliţie din cadrul Ministerului de Interne al Imperiului Rus

Atunci când se afla la Bucureşti şi îşi publica în ziarul *Epoca* din 9 şi 11 septembrie 1909 scrisorile în care îl ataca pe C. Stere în chestiunea procesului Kalmuţki, Gh. Madan era deja agent al Departamentului de Poliţie din cadrul Ministerului de Interne al Imperiului Rus.

Într-un raport "strict secret" din 27 sau 28 septembrie 1909, şeful Direcţiei de Jandarmi a guberniei Basarabia, colonelul Sokolov, comunica Departamentului de Poliţie, că "pentru a reflecta mişcarea politică din România şi din teritoriile învecinate cu Bucovina ale Transilvaniei Austriece, inclusiv activitatea, orientată spre propagarea în Basarabia a ideilor naţionaliste româneşti a unor partide, am angajat, începând cu 1 septembrie, în funcţie de colaborator, un fost editor al unui ziar românesc, cetăţean rus, o persoană extrem de inteligentă şi cu relaţii apropiate în teritoriile de peste hotare amintite. Acest colaborator va activa sub pseudonimul "Zagranicinâi", pentru un salariu lunar de 50 rub., în condiţiile în care activitatea lui va fi eficientă şi Departamentul Poliţiei va aproba mărimea salariului"[37].

Nu este greu să deducem că "Zagranicinâi" ("de peste hotare") era pseudonimul lui Gh. Madan care, în 1906, într-adevăr venise "de peste graniţă" (din România) în Basarabia. În raportul nr. 414 din toamna anului 1909, "Zagranicinâi" recunoaşte că la adunarea generală din decembrie 1906 a *Societăţii Moldoveneşti* el s-a pronunţat "contra discursului separatist al agentului român, avocatul Cujbă" şi că vorbele sale "au fost primite cu indignare" de participanţi. Pe de altă parte, din interviul lui Sergiu Cujbă, publicat la 24 decembrie 1906, aflăm numele de familie ale celor care, în cadrul acelei şedinţe a *Societăţii Moldoveneşti,* au combătut ideile pe care le-a expus. Este vorba de "d-nii Cuş, Madan, păr. Plămădeală şi alţii". Dintre cei enumeraţi, doar Gh. Madan corespunde descrierii colonelului Sokolov din raportul trimis în luna septembrie 1909 Departamentului de Poliţie ("am angajat... un fost editor al unui ziar românesc... cu relaţii apropiate în teritoriile de peste hotare amintite" (în România şi teritoriile româneşti aflate sub dominaţie străină).

Prin adresa "strict secretă" nr. 252 din 27 noiembrie 1909, colonelul Sokolov, şeful Direcţiei de Jandarmi a guberniei Basarabia, trimite Departamentului de Poliţie, la solicitarea parvenită la 24 septembrie din partea acestuia, "copiile a trei rapoarte (nr. 412, 414, 415) cu privire la propaganda ideilor naţionaliste româneşti în Basarabia", întocmite de colaboratorul său secret care activa sub pseudonimul "Zagranicinâi" în Direcţia ce i-a fost încredinţată[38].

Raportul nr. 412 conţine traducerea unui fragment dintr-o scrisoare trimisă din Basarabia şi publicată în revista lui C. Stere *Viaţa românească* (nr. 12, decembrie 1908). Autorul scrisorii, Alexis Nour, relatează despre unele rezultate ale congresului clerului basarabean, care, prin adoptarea rezoluţiei privind "introducerea predării în şcolile parohiale săteşti a *Bibliei* şi *Sf. Scripturi* în limba moldovenească", precum şi a altor rezoluţii cu acelaşi caracter (editarea revistei *Luminătorul*, predarea "limbii moldoveneşti şi a cântului" la Seminarul Teologic din Chişinău) a dat "dovadă că există un profund şi sănătos curent naţional". Până atunci, aprecia autorul, se auzeau doar chemările singulare ale intelectualilor sau sentinţele nehotărâte ale *Societăţii Moldoveneşti* şi glasul presei naţionale, care n-a avut viaţă lungă (*Basarabia*, condusă de Gavriliţă, şi *Viaţa Basarabiei* – de Al. Nour). "Lipsea iniţiativa colectivă legală şi, iată, ea a apărut". Indiferent de voinţa autorităţilor bisericeşti, "bunii preoţi români" s-au angajat să "lucreze în folosul cauzei naţionale"[39].

Cel de-al doilea şi cel de-al treilea raport al lui "Zagranicinâi" – nr. 414 şi nr. 415 – constituie, de fapt, o singură lucrare împărţită, din considerente conjuncturale, în două. În ambele rapoarte, aşa cum îi cerea, la 2 octombrie 1908, guvernatorul A. Haruzin (chiar dacă documentul prin care Gh. Madan a fost numit cenzor a fost perfectat, se pare, în 1912, obligaţiile de cenzor responsabil de presa şi literatura de limbă română au fost schiţate şi comunicate acestuia în 1908) sunt analizate condiţiile cultural-istorice care au determinat "scăderea groaznică" a "progreselor... asimilării în Basarabia" la începutul sec. XX, pe de o parte, şi intensificarea în acest teritoriu a influenţei

Regatului Român, pe de altă parte. În același timp, tot așa cum i-a indicat A. Haruzin, Gh. Madan identifica și o serie de acțiuni care să combată "mișcarea iredentistă (din Basarabia – n.a.) în folosul României, inclusiv... mișcarea naționalistă de acolo în dauna intereselor Rusiei". Prezentăm în continuare conținutul ambelor rapoarte redactate de "Zagranicinâi".

Nr. 414

"Cine ar fi putut crede că moldovenii Basarabeni, alipiți la Rusia acum 100 de ani, când încă nu exista nici un fel de cultură națională Românească, nici un fel de conștiință, mândrie națională, cine ar fi putut crede că acești moldoveni, înmulțiți între timp până la 1 milioane, conviețuind cu elementele slave, aflându-se sub autoritate rusească, nu numai că nu s-au asimilat, nu numai că nu s-au rusificat, ci au moldovenizat și continuă să moldovenizeze într-atât elementele slave încât în Basarabia circulă deja zicala: 'Tata rus, mama rus, da' Ivan – moldovan", adică tatăl e rus, mama e rusoaică, iar Ivan, fiul lor, a ajuns a fi moldovean.

Fenomenul e cu atât mai straniu, cu cât anexarea Basarabiei s-a produs în acea perioadă istorică în care Rusia reprezenta speranța și aspirația creștinilor din Balcani, când cetățenia rusă era un vis nutrit de toți, când Rusia era un focar de cultură pentru moldo-valahi, când actul anexării Basarabiei la Rusia i-a transformat pe moldoveni dintr-un popor vrednic de milă, nefericit, mereu devastat de războaie, invazii și de prădăciunile propriei conduceri, în cetățeni liberi ai unui Imperiu puternic, în stăpâni ai propriilor averi, ai propriei munci. Era în acea vreme când epoca marilor războaie și izbânzi ale lui Petru și ale Ekaterinei se mai păstra vie în memoria moldovenilor, în legendele și cântecele lor. Dacă am analiza spiritul popular ce domnise aici până la sfârșitul secolului trecut, ne-am convinge că moldovenii nutresc cea mai nețărmurită dragoste și credință față de Împărat, cea mai profundă venerație față de marea, sfânta Rusie și doresc fierbinte să învețe rusa, să devină ruși în totalitate. Evenimente istorice precum deșteptarea vertiginoasă a conștiinței naționale a românilor din Principatele Moldovei și Valahiei în 1848, urmată de înflorirea literaturii naționale și unirea Principatelor, nu a trezit – exceptând un mănunchi de intelectuali și preoți – nici un fel de reacție în mediile moldovenilor Basarabeni, în timp ce românii din Transilvania și Bucovina au manifestat un entuziasm național unanim. Moldovenii din Basarabia, deși nu știu rusește, se consideră ruși, vor să învețe rusește, să se inițieze în cultura rusă. În anii șaptezeci, din lipsa de doritori de a o învăța, limba moldovenească a încetat să se mai predea în școlile din Basarabia. În anii '80, intelectualitatea moldovenească se rușinează să vorbească moldovenește: pe stradă, în locurile publice, în saloane, aproape că nu se mai aude vorbă moldovenească. În aceste condiții, [Basarabia] se apropia de sfârșitul sec. XIX; la moment, ca urmare a unor cauze culturale și economice, în Basarabia se remarcă o surdă iritare: observând că, prin metodele sale proprii, Guvernul nu realizează nici un fel de rezultate, că poporul rămâne în ignoranță, că, din lipsa de cunoștințe, acesta nu este capabil să facă față luptei pentru existență, o parte dintre preoți și intelectuali au ajuns la concluzia că maselor trebuie să li se ofere măcar niște informații sumare de factură agricolă și morală. Ce-i de făcut? Poporul nu înțelege rusește. S-a făcut apel la ajutorul României, menționându-se, însă, în mod clar că publicațiile sunt necesare poporului pentru lecturi extrașcolare, în scopuri pur culturale și că ele trebuie distribuite în mod legal. Întâmplător, acest pas a coincis cu momentul naționalizării mișcării revoluționare rusești, când organizația revoluționară și-a introdus în program și unele cerințe naționale, ea însăși devenind organizație federativă. Tineretul revoluționar basarabean, educat îndeosebi în centre favorabile naționalismului precum Iuriev și Kiev, a manifestat interes față de naționalism și o parte din el s-a pătruns chiar de panromânism: s-au restabilit relațiile cu România, solicitările pentru publicații cu caracter istoric și propagandistic. Mulți dintre politicienii și oamenii de știință români cu influență s-au interesat îndeaproape de Basarabia. Basarabia și România au devenit un lagăr revoluționar antirusesc.

În toiul războiului ruso-japonez, în Basarabia a venit o persoană particulară de încredere a unui demnitar foarte sus-pus din România. După plecarea acesteia, în Basarabia s-a răspândit zvonul că o delegație de Basarabeni a plecat la Regele Carol, pentru a-l ruga să țină armata gata să intre în Basarabia. La sfârșitul războiului, menționata persoană de încredere anunță că Regele Carol, arătându-i o scrisoare semnată de MAIESTATEA SA IMPERIALĂ, a spus: "Nicolai îmi scrie o asemenea scrisoare, de parcă ar presimți că i se pregătește ceva în Balcani". Peste un an, au urmat evenimentele de la calea ferată Mitrovica, iar peste încă unul – unirea Bosniei cu Herțegovina. La sfârșitul anului 1905, România a oferit profesorului C. Stere de la Universitatea din Iași 100000 franci pentru fondarea unui ziar românesc în Basarabia. În Basarabia s-a instituit revista revoluționar-separatistă românească Basarabia. Prin șleahurile și satele Basarabiei se și seamănă deja proclamații în limba română (cu caractere rusești), se face propagandă în favoarea unei plecări în masă a basarabenilor la expoziția jubiliară din București din anul 1906; se oferă o călătorie tur-retur gratuită și achitarea cheltuielilor pentru pașaport. La Chișinău se vorbește deschis despre o apropiată unire a Basarabiei cu România. Prin restaurante se cântă marșul național românesc. La inaugurarea Tipografiei Eparhiale moldovenești, reprezentantul Clerului rostește un toast în cinstea ziarului Basarabia. Din redacția ziarului Basarabia se face propagandă prin sate și în rândurile seminariștilor. Societatea Moldovenească nu dorește să se împotrivească transformării chestiunii culturale într-o chestiune politică. Iar când, în decembrie 1906, la adunarea generală a acestei societăți m-am pronunțat contra discursului separatist al agentului român, avocatul Cujbă, cuvintele mele au fost primite cu indignare. E suficient să stabilim cine erau pe atunci membrii Societății Moldovenești, pentru a înțelege marea pondere a unei asemenea manifestări. În aceeași perioadă, se aștepta din România o sumă de 60000 de franci și un lot enorm de literatură propagandistică. Au trebuit mari eforturi pentru a stopa această acțiune. Multe eforturi au necesitat și acțiunile de dezamorsare a acestei organizații ostile Rusiei. Guvernul rus a luat sub control mișcarea și, treptat, aceasta s-a liniștit.

Actualmente, nu există nici o organizație serioasă care să desfășoare o activitate panromânească intensă; există doar anumite personalități, dar, în Basarabia, terenul pentru asemenea propagandă este extrem de vast. Acest câmp este arat și, în anumite locuri, deja semănat cu românism. El trebuie arat din nou și resemănat cu rusism; acest lucru trebuie realizat cu ajutorul unor vorbe înțelese, acordându-se mai multă importanță promovării statalității ruse, culturii ruse, patriotismului rus decât impunerii forțate a limbii ruse. În orice caz, până la rusificarea moldovenilor,

dragostea față de Rusia, unitatea cu poporul rus pot fi propovăduite și în limba moldovenească. Alături de Basarabia, înflorește Regatul Român suveran și bine organizat; influența lui asupra Basarabenilor se va simți tot mai mult și mai mult. Pe deasupra, acest popor este destul de numeros, numără 3 000 000 și ocupă o suprafață mai mare decât Italia. În România există un partid puternic, ce susține o propagandă activă în Basarabia. De trei ori deja, cu mare greu, reprezentantul acestui partid C. Stere a putut fi oprit să obțină un portofoliu ministerial. Acest lucru nu va mai putea fi realizat, iar el are mulți partizani în Basarabia. Pe timp de pace, să admitem, ei nu sunt periculoși, dar trăim timpuri în care ne putem aștepta la orice. În Basarabia lipsește elementul velicorus. Slavismul este reprezentat de polonezi, iar moldovenii nutresc față de ei o antipatie istorică și religioasă înflăcărată. Moldovenii aflați în slujba statului – ca cei mai aproape de popor și care beneficiază de încrederea lui – trebuie obligați să contribuie la rusificarea fructuoasă a maselor. În încheiere, voi aduce un exemplu elocvent: cu 30 de ani în urmă, la România a fost anexată Dobrogea, care nu era populată de români. Acum, peste 30 de ani, întreaga populație a Dobrogei cunoaște româna, în timp ce în Basarabia, la fiecare pas, rusul are nevoie de traducător. Moldovenii trebuie feriți, în primul rând, de rusofobia promovată îndeosebi de evrei"[10].

Nr. 415

"Dacă masele de basarabeni moldoveni nu au participat activ la mișcarea revoluționară, e din cauza că, necunoscând limba rusă, ele nu au putut înțelege propaganda rusească. Dacă masele de moldoveni încă nu s-au contopit cu poporul rus cult, e din cauza că ele nu cunosc limba rusă. Dacă ideea revoluționar-națională a panromânismului a început să pătrundă eficient în această masă, e pentru că, în ultimii ani, aproape numai ei [promotorii panromânismului – n. red.] s-au adresat acestei mase în limba pe care ea o înțelege. Această propagandă s-a realizat atât verbal, cât și prin publicații. Limba română e mai răspândită în Basarabia decât rusa. Limba română este limba tranzacțiilor de vânzare și cumpărare pentru majoritatea locuitorilor din gubernie. Iată de ce, deși hotarele politice ale României se opresc la Prut, hotarul influenței ei culturale se întinde până la Nistru. Cântecul popular sau romanța, cântate astăzi la București, peste o lună-două se cântă deja și în satele Basarabiei. În sate și orașe se observă o tendință puternică spre cei de același sânge, iar la o parte din intelectualitate – pasiunea pentru cultura românească, chiar și pentru naționalismul revoluționar. Pe parcursul unui an, în Basarabia au fost vândute peste 2000 de cărți în limba română, fără a pune la socoteală ziarele și revistele. Cu mijloace financiare românești, în Basarabia s-a editat ziarul Românesc Basarabia. Rezultatele influenței lui se vor resimți când generația de la sate, educată în baza lui, va ajunge la maturitate. Anual, România cheltuiește pentru Macedonia 800.000 franci, pentru Transilvania aproximativ 4 milioane de franci. Pentru Bucovina – 200000 franci. În Basarabia, se știe, se alocă sute de mii pentru servicii și că doritorii de a se consacra slujirii intereselor românești vor fi asigurați pe viață. La Iași există deja tineri Basarabeni care își fac studiile la Universitate și beneficiază de burse din partea statului. Acest element este unul energic, militant. Conducătorii Partidelor Liberal-Naționale, precum și Liga panromânească din învățământ și toți naționaliștii înfocați stau în spatele naționalismului revoluționar din Basarabia; lor le e frică nu de limba rusă din Basarabia, ci de cultura patriotică națională a Basarabiei.

Pentru a studia și supraveghea corect curentele naționale, Ungaria a fondat un departament special al naționalităților. Conducătorii românilor Transilvăneni se bucură de o generoasă susținere materială din partea României. În ultimii ani, ungurii au atras de partea lor o serie de elemente românești; pentru un mai mare prestigiu și pentru a-i seduce mai ușor, le-au oferit posturi și situații sociale avantajoase, iar pe unii i-au și pus în fruntea a 3 reviste românești (Ungaria, Lumina și Servinul), create de Guvernul Maghiar special pentru lupta cu separatismul și pentru propagarea ideilor culturii și statalității maghiare, ale fraternității și unității cu ungurii. Judecând după reacția presei românești, faptul dejoacă eficient propaganda panromânistă.

Când vorbim de aspirația unor basarabeni spre cultura românească, trebuie să ținem cont de faptul că România se află într-o tabără politică antagonistă Rusiei, că toate publicațiile istorice, o parte din cele literare și anumite ziare sunt într-un revoltător spirit antirusesc. Consider că toate cântecele românești, notele, plăcile pentru gramofon aflate pe piață, precum și edițiile românești din bibliotecile orășenești din Chișinău și Bălți trebuie atent reexaminate. Elementul evreiesc și elementul polonez din Basarabia sugerează de asemenea moldovenilor ideea așa-zisei autodeterminări și Unirii cu minoritățile naționale subjugate. Progresele asimilării scad groaznic în Basarabia. Atunci când viața istorică rusească, deocamdată sistată, va fi din nou reînnoită, când Ministerul Instrucțiunii Publice va crea o bogată literatură rusească patriotică națională, ea va trebui promovată imediat în mediul moldovenilor, fără a aștepta ca aceștia să învețe rusește.

7 noiembrie 1909

În aceste texte, ca și în cazul polemicii cu Sergiu Cujbă din 1906, Gh. Madan reflectă, după cum și era de așteptat de la un agent imperial, ideile oficialităților ruseți (contrazicându-se flagrant, e adevărat, în unele cazuri; de exemplu, după ce Gh. Madan afirmă că "moldovenii, aflându-se sub stăpânire rusească, nu numai că nu s-au rusificat, ci au moldovenizat și continuă să moldovenizeze... elementele slave", tot el reiterează și inepțiile propagandistice ale adepților rusificării: "moldovenii din Basarabia, deși nu știu ruseşte, se consideră ruși", ei "doresc fierbinte... să devină ruși în totalitate"), spunându-le acestora, de fapt, ceea ce doreau ei să audă. E ușor să recunoaștem în formulările agentului Gh. Madan o serie de mituri binecunoscute ale istoriografiei și ale propagandei imperiale, ce aveau rolul să justifice anexarea Basarabiei la Imperiul Rus ("Rusia reprezenta speranța și aspirația creștinilor din Balcani", "supușenia rusă era un vis nutrit de toți", "actul alipirii Basarabiei la Rusia i-a transformat pe moldoveni dintr-un popor vrednic de milă, nefericit... în cetățeni liberi ai unui Imperiu puternic, în stăpâni ai propriilor averi, ai propriei munci"). Cauza suprimării "limbii moldovenești" din școlile și din viața publică din Basarabia, în anii'70-80 ai sec. XIX, era, în opinia sus-numitului agent, nu politica de rusificare a autorităților imperiale, ci "lipsa doritorilor de a o învăța", faptul că "intelectualitatea moldovenească se ruşina să vorbească moldovenește".

Propunerile lui Gh. Madan cu privire la contracararea influenţei României şi la impunerea "statalităţii ruse, culturii ruse, patriotismului rus" printre moldovenii din Basarabia denotă trecerea totală a acestuia în tabăra celor mai retrograde forţe politice din cadrul Imperiului Rus, el justificându-şi astfel cu prisosinţă cele 50 de ruble ce i-au fost stabilite drept salariu lunar de către şeful Direcţiei de Jandarmi a guberniei Basarabia, colonelul Sokolov. De altfel, Gh. Madan, pornind probabil de la rolul jucat chiar de el, propunea, fără să se jeneze, următoarele: "moldovenii aflaţi în slujba statului – ca cei mai aproape de popor şi care beneficiază de încrederea lui – trebuie obligaţi să contribuie la rusificarea fructuoasă a maselor". El "trage jăratec la turta lui" atunci când, evocând, la indicaţia lui A. Haruzin, experienţa politicii antiromâneşti a Ungariei, scria: "În ultimii ani, ungurii au atras de partea lor o serie de elemente româneşti; pentru un mai mare prestigiu şi pentru a-i seduce mai uşor le-au oferit posturi şi situaţii sociale avantajoase, iar pe unii i-au pus în fruntea a trei reviste româneşti..., create de guvernul maghiar special pentru lupta cu separatismul şi pentru propagarea ideii culturii şi statalităţii maghiare, a fraternităţii şi unităţii cu ungurii. Judecând după reacţia presei româneşti, faptul dejoacă eficient propaganda panromânistă".

Cele trei rapoarte sus-menţionate constituie, se poate presupune, doar un episod din activitatea lui "Zagranicinâi". Urmează ca cercetătorii să descopere şi alte fapte ale acestuia care, după cum probează documentele analizate, nu puteau avea alt scop decât consolidarea "colosului cu picioarele de lut" şi subminarea intereselor propriei naţiuni.

Bibliography

1. *The National Archive of the Republic of Moldavia* , fond 297, inv. 1, dosar 107, fila 2.

2. *From the beginning of the Bessarabian culture. The discussions with a Bessarabian frontman from Iaşi*, in Adevărul, anul al XVIII-lea, nr. 6231, 24 decembrie 1906.

3. *Around a calomny. The letter of C. Stere*, in Z. Ornea, *The life of C. Stere*, vol. 1, Bucureşti, 1989.

4. Petre Cazacu, *Moldavia between Prut and Nistru, 1812-1918*, Chişinău, 1992,

5. Negru, Gheorghe, *Tsarism and the national movement of the Romanians in Bessarabia*, Chişinău, 2000.

Note

1 Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), fond 297, inv. 1, dosar 107, fila 2.
2 *Din începuturile culturii basarabene. Convorbire cu un fruntaş basarabean din Iaşi*, în *Adevărul*, anul al XVIII-lea, nr. 6231, 24 decembrie 1906
3 Ibidem.
4 Ibidem.
5 Ibidem.
6 Ibidem.
7 Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse (ASFR), DP, Secţia specială, fond 102, 1906, inv. 235, fasc. 1, dosar 936, fila 15; documentul citat cât şi o serie de alte documente, analizate mai jos, au fost publicate şi în lucrarea subsemnatului *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia, Chişinău, 2000,* p.119-193.
8 ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 182 verso.
9 Moldovanul, anul I, nr. 1, 14 ianuarie 1907.
10 ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 6-6 verso.
11 Ibidem, fila 1.
12 Ibidem, fila 2, 5.
13 Ibidem, fila 4, 7-8 verso.
14 Ibidem, fila 10-11.
15 Ibidem, fila 12.
16 Ibidem, fila 13.
17 Ibidem, fila 14-14 verso.
18 Ibidem, fila 16.
19 Ibidem, fila 18.
20 Ibidem, fila
21 Ibidem, fila 30-31.
22 Ibidem, fila 20.
23 Ibidem, fila 22- 22 verso.
24 Ibidem, fila 21.
25 *În jurul unei calomnii. Scrisoarea dlui C. Stere*, în Z. Ornea, *Viaţa lui C. Stere*, vol.1, Bucureşti, 1989, p.494-499.
26 Ibidem.
27 Ibidem.
28 Ibidem.
29 ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 24.
30 Ibidem.
31 Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru, 1812-1918,* Chişinău, 1992, p. 218.
32 ANRM, fond 691, inv. 2, dosar 261, fila 25-25 verso.
33 Ibidem.
34 Ibidem, fila 23-23 verso.
35 Ibidem, fila 26.
36 ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 182 verso.
37 Ibidem, fila 130 verso- 131.
38 Ibidem, fila 179.
39 Ibidem, fila 180-180 verso; Negru, Gheorghe, *Ţarismul şi mişcarea naţională a românilor din Basarabia*, Chişinău, 2000, p. 64.
40 ANRM, fond 297, inv. 1, dosar 98, fila 181-182 verso.
41 Ibidem, fila 183-183 verso.